

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING MANTIQUIY
FIKRLASH KOMPETENSIYASINING RIVOJLANISHIDA HOWARD
GARDNERNING NAZARIYASINING AHAMIYATI

Kalekeeva Sarbinaz

Turkmenbaevna, Ajiniyoz nomidagi NDPI, tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqola bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mantiqiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda Howard Gardnerning "Ko'p aql nazariyasi"ning ahamiyatini o'rganishga qaratilgan. Gardner tomonidan belgilangan aql turlari o'qituvchilarning turli qobiliyatlarini tushunish va ularni rivojlantirishda yondashuvlar berib, mantiqiy fikrlashni keng va chuqur shakllantirishda yordam beradi. Ushbu maqolada Gardnerning aql turlari va ularning mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyati o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Howard Gardner, ko'p aql nazariyasi, mantiqiy fikrlash, individual yondashuv.

Mantiqiy fikrlash boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun muhim kompetensiya bo'lib, u o'quvchilarga tanqidiy fikrlash, analitik tahlil qilish va muammolarni yechishda yordam beradi. Howard Gardner amerikalik psixolog va ta'lim sohasidagi tadqiqotchidir. Gardnerning ko'p aql nazariyasi 1983-yilda nashr etilgan "Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences" kitobida batafsil yoritilgan. Ushbu kitobda Gardner insonning aqliy qobiliyatlari faqat bitta umumiy intellektual ko'rsatkich bilan cheklanmasligini, aksincha, har bir insonga xos turli xil aql turlari mavjudligini ta'kidlaydi. U quyidagi aql turlarini belgilaydi[1]:

- mantiqiy-matematik;
- lingvistik;
- musiqiy;
- fazoviy;
- tana-harakat (kinaestetik);
- shaxsiy (intrapersonal);
- ijtimoiy (interpersonal).

Keyinchalik ekologik (naturalistik) aql turini ham qo'shgan.

Howard Gardnerning "Ko'p aql nazariyasi" ("Multiple intelligences theory") ta'lim jarayonida individual qobiliyatlar va aql turlarini hisobga olishni tavsiya etadi. Uning nazariyasi ta'lim jarayonida keng qo'llaniladigan yondashuvga aylangan va u boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mantiqiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda ham katta ahamiyatga ega.

Gardnerning "Ko'p aql nazariyasi"ga ko'ra, insonda bir nechta aql turi mavjud, ulardan biri - mantiqiy-matematik aql. Gardnerning ta'kidlashicha, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish faqatgina intellektual qobiliyatga bog'liq emas, balki o'qitish uslublarining ham ahamiyati katta. O'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun individual yondashuvlardan foydalanish lozim [2, 75-80].

Howard Gardnerning "Ko'p aql nazariyasi" (Multiple intelligences theory) ta'limiy jarayon va o'qitish uslublarini qayta ko'rib chiqishga sabab bo'lgan innovatsion nazariyalardan biridir. Gardnerning fikricha, inson aql-zakovati ko'p qirrali bo'lib, turli xil yo'nalishlarda namoyon bo'ladi.

Mantiqiy-matematik aql - Gardnerning ta'rifiga ko'ra, mantiqiy-matematik aql - bu insonning mantiqiy fikrlash va matematik tushunchalar bilan ishlash qobiliyatidir. Ushbu aql turi mantiqiy aloqalarni tushunish, turli masalalarni hal qilish va statistik hamda matematik dalillarni tahlil qilish ko'nikmalariga ega bo'lishni o'z ichiga oladi. Bu turdagi aql yuqori darajada rivojlangan shaxslar, odatda, muhandislik, fizika, matematika kabi sohalarda faoliyat yuritadi va ular murakkab mantiqiy muammolarni mustaqil ravishda yecha olishadi.

Mantiqiy-matematik aql, o'qituvchilarning tahlil qilish, sabab-natija munosabatlarini tushunish va muammolarni yechish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu turdagi aqlning rivojlanishi mantiqiy fikrlash kompetentsiyasini mustahkamlaydi, chunki u o'qituvchilarga murakkab masalalarni tahlil qilish va o'quvchilarga tanqidiy fikrlashda yordam beradi.

Gardnerning nazariyasiga ko'ra, har bir o'quvchining o'ziga xos aqliy qobiliyatlari bor, shuning uchun ta'lim jarayonida ham individual yondashuvlardan foydalanish zarur. Mantiqiy-matematik aqlning rivojlanishi uchun ta'lim metodikasi o'quvchilarni faqatgina intellektual qobiliyatlari bilan baholashdan ko'ra, ularning qiziqishlari va kuchli tomonlariga moslashishi kerak. Gardner o'qituvchilarga o'quvchilarning turli qobiliyatlarini tan olishni va har bir o'quvchining qobiliyatlariga mos o'quv usullarini tanlashni tavsiya qiladi. Shu tarzda, mantiqiy-matematik aqlni rivojlantirishda individual va differentsial yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Gardnerning nazariyasida mantiqiy-matematik aqlni rivojlantirish uchun o'quvchilar bilan individual tarzda ishlash tavsiya etiladi. Masalan, matematik masalalarni yechish uchun o'quvchilarga turli xil strategiyalar taklif qilish va ularni o'ziga mos keladigan strategiyani tanlashga rag'batlantirish mumkin. Gardnerning fikricha, ta'limda ko'p aql yondashuvidan foydalanish nafaqat mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi, balki o'quvchilarning o'z bilimlarini mustaqil shakllantirishiga ham yordam beradi.

Gardnerning nazariyasi ta'lim tizimida muhim o'zgarishlarni amalga oshirishni talab qiladi. An'anaviy ta'lim usullari ko'pincha faqat mantiqiy-matematik aqlni rag'batlantirishga qaratilgan bo'lsa-da, Gardner turli aql turlarini rivojlantirish zarur deb hisoblaydi. Unga ko'ra, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun maktablarda turli xil interfaol metodlardan foydalanish mumkin: masalan, qiyin vaziyatlar bilan bog'liq o'yinlar, tajriba sinovlari va loyihaviy topshiriqlar orqali o'quvchilarning mantiqiy qobiliyatlari rag'batlantiriladi. Bu usul o'quvchilarda mavzularni yaxlit tushunish va ularga tanqidiy yondashishni rivojlantirishga yordam beradi.

Lingvistik aql - o'qituvchilarning o'z fikrlarini aniq va ravon ifoda qilish, tushuntirish va argumentlarni shakllantirish qobiliyatini rivojlantiradi. Mantiqiy fikrlashda tushunarli va mantiqiy tarzda tushuntirish muhim ahamiyatga ega, shuning uchun lingvistik aql bu jarayonda katta ahamiyat kasb etadi[3].

Musiqiy aql - o'quvchilarni tanqidiy fikrlash va diqqatni jamlashga o'rgatishda qo'llanilishi mumkin. Bu turdagi aqlning rivojlanishi musiqiy elementlar orqali

o'quvchilarning mantiqiy va analitik qobiliyatlarini oshiradi, chunki musiqiy ritm va ohanglar tahlilni talab qiladi va mantiqiy fikrlashni kuchaytiradi.

Fazoviy aql - mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda fazoviy tushunchalarni anglash va ob'ektlar o'rtasidagi bog'lanishlarni ko'ra olish imkonini beradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari fazoviy masalalar orqali o'quvchilarda mantiqiy xulosalar chiqarishni va tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirishi mumkin.

Tana-harakat (Kinaestetik) aql - o'z tajribalarini jismoniy harakatlar orqali anglash va ifodalash imkonini beradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari jismoniy faoliyatlar va mantiqiy o'yinlar orqali o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatishi mumkin, bu esa mantiqiy fikrlashni yanada faollashtiradi.

Shaxsiy (Intrapersonal) aql - o'z-o'zini anglash, o'z fikrlarini tahlil qilish va tanqidiy yondashishni rivojlantiradi. Mantiqiy fikrlashda o'z fikrlarini tushunish va tahlil qilish muhimligi sababli, bu turdagi aqlni rivojlantirish o'qituvchilarga mustaqil va ongli qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Ijtimoiy (Interpersonal) aql - o'qituvchilarga o'quvchilar bilan o'zaro samarali muloqot o'rnatish va ularning ehtiyojlarini anglash imkonini beradi. Guruhiy faoliyatlarda mantiqiy muammolarni hal qilish jarayonida bu aql turi o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, chunki ular hamkorlikda tahlil qilish va muammolarni yechishni o'rganadilar.

Ekologik aql - Gardnerning keyinroq qo'shilgan aql turidir va u insonning tabiatga nisbatan o'ziga xos sezgirligini, atrof-muhitni tushunish va unga qiziqishini ifodalaydi. Ekologik aqlga ega shaxslar odatda tabiatdagi o'zgarishlarni kuzatish, hayvon va o'simliklarga g'amxo'rlik qilish, ekologik muammolarni hal qilishda faol bo'lish kabi qobiliyatlarni namoyon qiladilar. Ushbu aql turi Gardner tomonidan 1990-yillar oxirida kiritilgan.

Gardnerning Ko'p aql nazariyasi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mantiqiy fikrlash kompetentsiyasini keng qamrovda rivojlantirish uchun juda muhim ahamiyatga ega. Har bir aql turi mantiqiy fikrlashni shakllantirishning o'ziga xos yo'llarini taklif etadi, bu esa o'qituvchilarning o'quvchilarga individual yondashuv va samarali ta'lim berish imkoniyatini oshiradi. O'qituvchilar Gardnerning har bir aql turini rivojlantirish orqali o'quvchilarni keng ko'lamlilik fikrlash va muammolarni tahlil qilishga tayyorlashlari mumkin[3].

Howard Gardnerning Ko'p aql nazariyasi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mantiqiy fikrlash kompetentsiyasini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Ushbu nazariya orqali o'qituvchilar o'z-o'zidan faqat mantiqiy-matematik aqlga tayanmay, balki lingvistik, musiqiy, fazoviy va boshqa aql turlarini ham rivojlantirishga intilib, keng qamrovli va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantiradilar. Shu tariqa, Ko'p aql nazariyasi ta'lim jarayonini yanada boyitadi va o'quvchilarda kengroq fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurashidova Sh.B. “Badiiy asarlarni o'rganishda innovatsion yondashuvlar. Hikoya janrini o'qitishda Gardner nazariyasi” Models and methods for increasing the efficiency of innovative research: a collection scientific works of the International scientific conference (13 June, 2022) - Berlin:2022.
2. Gardner, H. “Frames of mind: the theory of multiple intelligences”. New York: Basic Books 1983.
3. Ochilova B.M. “Ta’limda mukammallik: xorij nazariya va modellari” “Raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda fan – ta’ lim – ishlab chiqarish integratsiyasini takomillashtirish istiqbollari ” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya 2023-yil, 22 – noyabr.
4. Gardner, H. “Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century”. New York: Basic Books. 1999.